

KARIN CARLSSON

Kvinno- saker

Ett sekel av kvinnohistoria
genom 50 föremål

**BONNIER
FAKTA**

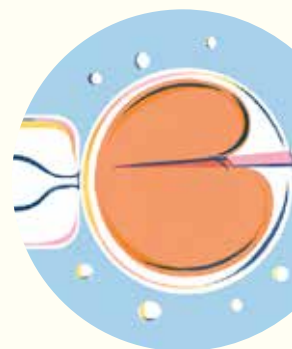
ILLUSTRATIONER AV:
Amanda Berglund

Innehåll

Förord av Lina Thomsgård och Helene Larsson Pousette,
Stockholms Kvinnohistoriska s. 6

Inledning av Karin Carlsson s. 10

- Nr 1 Cykeln s. 21
- Nr 2 Passet s. 25
- Nr 3 Cigaretten s. 27
- Nr 4 Drinkglaset s. 33
- Nr 5 Hushållspappret s. 35
- Nr 6 Nyckeln s. 37
- Nr 7 Spisen s. 41
- Nr 8 Mikrovågsugnen s. 45
- Nr 9 Fanan s. 47

- Nr 10 Griffeltavlan s. 51
- Nr 11 Doktorshatten s. 53
- Nr 12 Stridsflygplanet s. 59
- Nr 13 Byxkjolen s. 61
- Nr 14 Reformdräkten s. 65
- Nr 15 Behån s. 71
- Nr 16 Velourbyxan s. 73
- Nr 17 Pessaret s. 75
- Nr 18 Provröret s. 79
- Nr 19 Lustgastuben s. 81
- Nr 20 Blöjan s. 85

- Nr 21 Nappflaskan s. 87
- Nr 22 Mjölkmaskinen s. 89
- Nr 23 Pengarna s. 91
- Nr 24 Skilsmäsoansökan s. 97
- Nr 25 Överfallslarmet s. 99
- Nr 26 Gatlyktan s. 101
- Nr 27 Barnvagnen s. 105

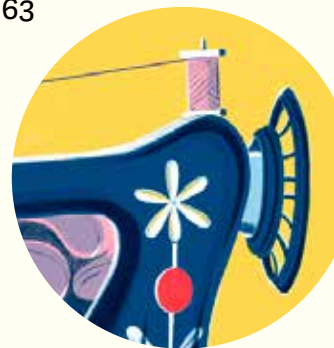
- Nr 28 Röstkortet s. 107
- Nr 29 Plakatet s. 111
- Nr 30 Kameran s. 113
- Nr 31 Vattenledningen s. 119
- Nr 32 Diskmaskinen s. 121
- Nr 33 Skattsedeln s. 125

- Nr 34 Bussen s. 127
- Nr 35 Vibratorn s. 129
- Nr 36 Dammsugaren s. 133
- Nr 37 Träningsskon s. 139
- Nr 38 Konservburken s. 143
- Nr 39 Engångsbindan s. 145

- Nr 40 Radion s. 149
- Nr 41 Puderdosan s. 151
- Nr 42 Offentliga toaletten s. 155
- Nr 43 Lunchbrickan s. 159
- Nr 44 Kylskåpet och frysboxen s. 161
- Nr 45 Hushållsassistenten s. 163
- Nr 46 Pennan s. 165
- Nr 47 Symaskinen s. 169
- Nr 48 Telefonen s. 171
- Nr 49 Bröstimplantatet s. 175
- Nr 50 Lagboken s. 177

- Referenser och litteratur s. 180
- Register s. 200
- Tack s. 206

Förord

Att närma sig historia börjar med att ställa frågor. Vad hände, varför, var, hur, med vem? Historierna kan berättas på många sätt – med filmer, forskning och böcker – så att vi kan lära av vårt förflutna och skapa oss en bild av samhällets utveckling över tid.

Museerna har i uppdrag att förmedla historia utifrån föremål. Och alla föremål bär historia. Saker har samlats in av museerna för att vårdas och tillgängliggöras för en allmänhet – för oss. Föremålen bevaras för framtiden som en del av vårt gemensamma kulturarv. Det finns museer om toaletter, skräp, galgar, mineraler och teddybjörnar. Om nordisk kulturhistoria, arméer, tändstickor och James Bond. Bara i Sverige finns fler än 1 500 museer. Tillsammans har de miljontals föremål i sina samlingar, av naturhistorisk, kulturhistorisk, konstnärlig eller teknisk art.

Men bland museernas alla saker och i berättelserna om dem råder samma situation som i övrig historieskrivning: kvinnorna saknas ofta. Problemet manifesterar sig även i historieböckerna, litteraturkanon, biografiska lexikon och på Wikipedia. Alla saker bär på flera historier, men de kända berättelserna handlar sällan om kvinnor trots att kvinnor utgör halva mänskligheten. En av förklaringarna hittas hos museerna själva.

Under 1800-talet placerades nämligen insamlade föremål i klassificeringssystem utifrån en begränsad tematik och terminologi, som ofta fixerade sakerna till *ett* ursprung, *en* plats och *en* historia. Informationen som på den tiden värderades högst handlade om militär och politisk makt, om kungligheter och krigstriumfer. Det var berättelser som var i tiden, som var viktiga just då. Så blev till exempel en kopp framför allt generalens kopp, även om den tillverkades, diskades, fylldes och serverades av kvinnor.

I museernas urvalsprocess uteslöts kvinnornas och många andras berättelser. Helt enkelt för att de inte ansågs lika intressanta och viktiga. Så byggdes den tidiga strukturen för vår gemensamma historieskrivning. Ett mer än hundra år gammalt museisystem för urval och kategorisering har bidragit till att kvinnorna än idag är svåra att hitta i arkiv och samlingar – och att de ofta ser ut att saknas, än idag. Detta system bekräftar också idén om endast två kön och uppdelningen dem emellan.

När museerna senare digitaliserade sina samlingar utgick de från dessa

Stockholms Kvinnohistoriska är ett museum som verkar i offentliga och digitala rum – utan egen permanent byggnad. Museet arbetar för att kvinnors historia och historier undersöks, förvärvas, bevaras, förmedlas och synliggörs publikt. Stockholms Kvinnohistoriska är en ideell förening vars medlemmar består av olika organisationer: museer, arkiv, akademikerföreningar, historiker och kulturaktörer.

Så blev till exempel en kopp framför allt generalens kopp, även om den tillverkades, diskades, fylldes och serverades av kvinnor.

ursprungliga klassificeringssystem, med följderna att den tidens normer och värderingar påverkar vilken information vi idag kan söka efter i databaserna. Det har inte bara medfört att förståelsen för föremålets komplexa historia begränsats, utan också att många grupper vid första anblick inte finns representerade. Denna frånvaro av information har naturligtvis påverkat den bredare historieskrivningen. Det är därför som föremålets dolda historia är intressant – och varför denna bok är viktig.

Stockholms Kvinnohistoriska är ett museum med uppdrag att hitta och synliggöra den kvinnohistoria som ligger gömd. Vi vill ställa frågor om kvinnorna för att ge plats åt det oberättade: de enastående kvinnorna, de vanliga och de bevärliga. Tabun, de svåra sakerna, motståndet. Kvinnors villkor, förutsättningar, kamp och deras olika bidrag till samhällsutvecklingen – både konservativa och progressiva. Vi vill koppla kvinnors liv och erfarenheter till olika sociala rum och platser, till olika tidpunkter och praktiker. Därför uppmanar vi till att hitta nya vägar in i arkiven och att ställa andra frågor till de gamla museisamlingarna.

Med boken *Kvinnosaker* är vi med och synliggör föremål som varit centrala i historien och gör kunskapen tillgänglig för fler. Det är i grunden en fråga om mänskliga rättigheter och demokrati.

Historiker Karin Carlsson har med sin unika kunskap och gedigna efterforskningar lyft fram 50 föremål som bär på berättelser om kvinnors historia. Med lupp och nyfikenhet har hon dykt in i forskning och letat efter sakerna som bidragit till komplexa eller väldigt konkreta förändringar av kvinnors levnadsvillkor. Samtliga saker i denna bok berättar historia som angår, berör, påverkar eller har anknytning till kvinnors roll i samhället. Men det finns naturligtvis många fler föremål som gör det. Att välja ut information och sälla bland fakta är ett enormt arbete. Samtal, workshops och svåra beslut ligger bakom urvalet. Fler saker hade kunnat platsa, men det här är de 50 vi nu vill berätta om.

Berättelserna spänner över stora fält. Från byxkjolen (sid 61) till pessaret (sid 75), från lunchbrickan (sid 159) till stridsflygplanet (sid 59). Visste du att gatlyktan (sid 101) förändrade kvinnors liv radikalt? Eller att det år 1907 fanns 90 pissoarer i Stockholm, men knappt några toaletter för nödiga kvinnor (sid 155)? Eller att kvinnorna som sägs ha bränt behån (sid 71) faktiskt aldrig satte eld på några bysthållare?

Somliga föremål är såna som kvinnor under långa perioder inte hade tillgång till eller som de var förbjudna att använda på grund av sitt kön, vilket ju i sig är kvinnohistoria. Många av föremålen i boken används dagligen än idag.

Kvinnor i alla samhällsklasser – från drottningar till pigor – har varit med och byggt samhället. Ensamma eller i grupp, i dolda nätverk eller politiska rörelser, i gemenskap och konflikt. Som utsatta eller förövare, som drabbade och medverkande. Kvinnorna var där.

Idag ser situationen annorlunda ut i museernas system. Digitalisering av samlingarna ger möjligheter att synliggöra föremålens olika betydelser. Sakernas »biografier« blir mer kompletta när det kan läggas till information om hur de använts och av vilka, vem som producerat dem och ägt dem. Nya frågor kan ställas och besvaras, med helt andra perspektiv på det förflutna. Och det behövs. Flera av våra medlemmar arbetar idag med dessa frågor liksom Riksantikvarieämbetet som dessutom så generöst stödjer vårt arbete.

Kvinnor i alla samhällsklasser – från drottningar till pigor – har varit med och byggt samhället. Ensamma eller i grupp, i dolda nätverk eller politiska rörelser, i gemenskap och konflikt. Som utsatta eller förövare, som drabbade och medverkande. Kvinnorna var där. Och i varje del av utvecklingen har föremål spelat en roll och de fortsätter att spela roll genom att bära på historia. Nu kan dessa sakers betydelse synliggöras, spridas och bidra till allmänbildningen. Tillsammans kan kvinnosakerna ge nya perspektiv på vår historia och uppmuntra oss att ställa fler frågor. Det är avgörande för demokratin, idag och imorgon.

Lina Thomsgård,
museichef, Stockholms Kvinnohistoriska

Helene Larsson Pousette,
ansvarig för samlingar, forsknings- och utvecklingsfrågor,
Stockholms Kvinnohistoriska

**»Två hjul
gav kvinnan
en känsla av
oberoende
och själv-
förtroende.«**

Cykeln, sid 21

Cykeln är det föremål som mer än något annat påskyndade jämställdheten mellan män och kvinnor. Det hävdade i alla fall den amerikanska kvinnorrättskämpen Susan B Anthony när hon intervjuades i *The New Sunday World* i februari 1896. Att fara genom staden på två hjul gav kvinnan en känsla av oberoende och självförtroende. Handlingen omvandlade henne till en fri och självständig individ. Men vid tiden kring sekelskiftet 1900 var det näst intill otänkbart att en kvinna skulle gränsla »stålhästens« skakande cykelsadel och inta gatorna som »hjulryttare«. Det tolkades av många som en provokation.

De första cyklarna som tillverkades under slutet av 1700-talet var gjorda av trä. De gick inte att styra och »ryttaren« fick använda benen för att spara sig fram. Under 1870-talet blev höghjulingen populär. I jämförelse med dagens cyklar var framhjulet lika stort som bakhjulet var litet. För att hålla balansen krävdes ihärdig övning och i Stockholm bjöd nöjesetablissemang in publiken till akrobatliknande velocipeduppvisningar. Under kommande decennier blev cykeln mer lik den vi känner igen idag, med lika stora hjul, kedjedrift och så småningom med luftburna däck vilka minskade vibrationerna.

I ett första skede blev cykeln den borgerliga mannens statussymbol, en spännande kuriositet som drog till sig både fascinerade och förskräckta blickar. Att färdas högt upp i luften på två hjul, utan att falla, tolkades av vissa som en omöjlighet och ett djävulens påfund. Andra såg det som en spännande lockelse.

Läkarkåren var en av de grupper som tidigt ställde sig tveksam till den nya stålhästen. Inte minst eftersom cyklandet, på gator utan jämn beläggning, blev en fysiskt skakande upplevelse. De varnade för att het-sigt trampande kunde fylla knäna med vatten och att den framåtlutande kroppsställningen tryckte ihop bröstkorgen på ett farligt sätt. Skakningarna kunde vidare leda till nervrubbingar, skada inre organ och framkalla hemorrojder. En annan potentiellt skadlig aspekt var den ofrivilliga underlivsmassage som »ryttaren« fick. De »sexuella retningarna« kunde i förlängningen locka till omåttlig cykelanvändning. Cyklisten riskerade att omvandlas till onanist, en ytterst skrämmande tanke.

Den cyklande kvinnan störde inte enbart rådande genusnormer. Fysisk ansträngning var något som kopplades till arbetarklassen. För den borgerliga kvinnan innebar cykling alltså en risk att hon degenereade sig klassmässigt.

Vissa cykelklubbar skrev tidigt in i sina stadgar att kvinnliga medlemmar endast fick använda cykeln om de var klädda i långa kjolar.

Benämningen på klädesplagget *bloomers* har sitt ursprung hos den amerikanska kvinnorrättsaktivisten Amelia Bloomer som vid mitten av 1800-talet argumenterade för kvinnors rätt att bära byxor. Hennes version var en vid byxa som knöts samman vid vristerna. Över denna bars sedan en knäkort kjol. Plagget kom att bli en symbol för kampen för kvinnlig rösträtt.

Cykeln höjde kvinnan över de manliga flanörerna. Hon satte sin kropp i rörelse och riktade blicken utåt mot världen.

Snart intog läkarna en annan ställning och under 1890-talet såg vissa cyklandet som hälsofrämjande. Det ansågs hålla nerverna i schack samt ha en positiv inverkan på moral och självbehärskning. Cykeln kunde även, liksom dåtidens vibratorer (läs mer på sid 129), bota vissa »underlivslidanden« och lindra tidsspecifika kvinnosjukdomar som hysteri och neurasteni. Men även om cykeln tycks fått en positiv kodning var den cyklande kvinnan fortfarande provocerande för många.

När cykeln introducerades var den privata och offentliga sfären tydligt genuskodade. Det offentliga rummet var mannens. Han var försörjaren som såg till att familjens materiella trygghet var säkrad. Kvinnans sfär var den privata. Hon ansvarade för hemmet och familjens omsorg. Om mannen stod för kraft och rörelse, stod kvinnan för återhållsamhet och passivitet. Under slutet av 1800-talet kom dessa tankar och normer att utmanas av en ny generation kvinnor som önskade sig ett eget rum, politiska rättigheter och rörelseutrymme. Cyklandet kunde därmed ses som en politisk symbolhandling. Cykeln höjde kvinnan över de manliga flanörerna. Hon satte sin kropp i rörelse och riktade blicken utåt mot världen. Hon visade att hon var en modern individ som inte lät sig skrämmas av den nya tekniken. På så sätt trängde hon sig in på flera av männens områden: gatan, den fysiska rörelsen och de tekniska innovationerna. Det var en könsöverskridande handling som av en del uppfattades som osedlig eller som ett sätt att väcka uppmärksamhet. Andra såg det som ett välkommet ifrågasättande av rådande normer.

För att göra det möjligt för kvinnor att cykla konstruerades modeller som skulle kunna användas utan att hon uppfattades som moraliskt förkastlig, en utveckling som också drevs på av kommersiella krafter som ville bredda sin marknad. En variant hade samma typ av sadel som användes vid damridning till häst. Populär blev den aldrig eftersom det var alltför svårt

att hålla balansen när båda benen befann sig på samma sida av ramen. En annan variant hade tre hjul och dubbla sadlar. På så vis kunde kvinnan, med en man vid sin sida, inta gatan med värdigheten i behåll. Tandemcykeln var en variant på samma tema.

Dagens damcykel, vars ram saknar en horisontell övre stång, är ett materiellt spår av lösningen på ett annat problem. Forna tiders klädmode, som placerade kvinnan i trånga korsetter och långa kjolar, gjorde det nästintill omöjligt att svinga sig över stången på en cykel av »herrmodell«.

De fotsida klänningarnas uppgift var att dölja kvinnans ben. Det fungerade så länge hon höll sig stilla. Men det var svårt att hålla kjolen på plats när vinden tog tag i den cyklande kvinnans kläder. För att undvika missöden rekommenderades kjolhållare: ett elastiskt band som gick mellan kjolfällan och foten. En annan variant var »hisskjolen« där en tygremsa syddes fast på baksidan av kjolfällan för att sedan fästas vid linningen på magen. Resultatet blev att hon under cykelfärden satt på själva remsan, vilket minskade risken för ofrivilligt blottade ben. Med tiden blev det mer accepterat att cykla iförd byxor. Det var ändå det klädesplagg som var bäst för sedlighet och säkerhet.

I Sverige möter den cyklande kvinnan inte längre några ogillande blickar. Men så är inte fallet i vissa andra länder. Fram till 2013 var det till exempel förbjudet för saudiska kvinnor att cykla. Idag är det visserligen tillåtet, men enbart på vissa premisser. Kvinnan måste ha sällskap av en man och kroppen måste vara helt täckt. Utöver det får hon endast cykla i parker.

I Iran sker en omvänd rörelse. 2016 förbjöds kvinnor att cykla på offentliga platser, med motiveringen att det motverkar kyskhet och drar manliga blickar till sig. Förbudet har lett till en proteströrelse där iranska kvinnor bland annat använder sociala medier för att sprida bilder av hur de sätter stålhästen i rörelse. På så sätt utmanar de rådande normer och gör cykeln till ett föremål i kampen för jämställdhet, precis som Susan B Anthony och hennes systrar gjorde under slutet av 1800-talet.

KVINNOR I CYKELTÄVLINGAR

- **1892** väckte Annie Maggie Ohlsson stor uppmärksamhet när hon som »Sveriges första velocipedkappryttarinna« deltog i en tävling mellan Uppsala och Gävle. Mediebevakningen var stor. Men ingen av tidningarna fann det värt att rapportera om Ohlssons placering i tävlingen. Stor uppmärksamhet ägnades istället åt det faktum att hon cyklat på en herrcykel och att hon bar herrkläder som knäbyxor, skärmmössa och skjorta.
- Vissa cykelklubbar skrev in i sina stadgar att kvinnliga medlemmar endast fick använda cykeln om de var klädda i långa kjolar.

På en bild från en äventyrlig resa i Sydamerika ses Ester Blenda Nordström (1891–1948) i profil, stående på ett fält med revolvern i ena handen och cigaretten i den andra. Hon var Sveriges första kvinnliga undersökande journalist som genom skildringar av sina reportageresor nådde stjärnstatus. En annan bild porträtterar henne iklädd arbetsoverall med ett dragspel på magen och en cigarett mellan läpparna. När hon under slutet av 1920-talet fotograferades med en samling Kamtjatkabor i Ryssland bar hon skinnbyxor, slips och i munnen – återigen – en cigarett.

Ester Blenda Nordström var en av 1920-talets »moderna kvinnor«. Begreppet dök upp efter första världskriget för att beskriva en ny typ av femininitet. Fenomenet dök i olika versioner upp i Europa, Asien, Syd- och Nordamerika där dessa kvinnor kom att kallas *flappers*, *garconnes*, *moga* eller *Neue Frauen*. Idealt hade hon en pojkaktig kropp och kort hår. Hon lät de långa kjolarna klättra upp för benen för att stanna först ovanför knät, eller – som i Nordströms fall – ersattes de av byxor. Den moderna kvinnan var självständig och självförsörjande. Hon lyssnade på jazz, beställde drinkar, flirtade med män och dansade charleston. Och så rökte hon. I hennes hand blev cigaretten en symbol för emancipation och gränsöverskridande, vilket var precis det Ester Blenda Nordström signalerade när hon klev av sin gröna motorcykel för att tända en cigarett.

Den rökande kvinnan försköt provokativt gränser för vad som betraktades som kvinnligt. Tobaken var länge mannens attribut. Cigarren var maktens tobak, pipan faderns och den billigare fabriksstillverkade cigaretten var, beroende på kontext, antingen en lågstatusmarkör associerad med arbetare och förvildade pojkar, eller – som under 1900-talets mitt – med den förfriska, urbana mannen.

Bruket av tobak satte även spår i bostadens planlösning. I förra sekelskiftets borgerliga våningar var mannens rökrum en självklarhet. Det var där han återhämtade sig från stadens larm och myller. Det var där han klädde, tvättade och rakade sig. Men framför allt var det till rökrummet han bjöd in middagssällskapets manliga gäster så att de, ostörda av kvinnor och barn, kunde tömma konjaksglas och fylla askkoppar. Medan dessa män sög på maktens symbol blev både cigarren och cigaretten något helt

Den rökande kvinnan försköt gränser för vad som betraktades som kvinnligt.

Kvinnan var självständig och självförsörjande. Hon lyssnade på jazz, beställde drinkar, flirtade med män och dansade charleston. Och så rökte hon.

annat i kvinnans hand. I den tidens konst och litteratur var cigaretten de prostituerade och de degenererade societetsdamernas attribut.

Ur ett internationellt perspektiv bröts tobakens borgerliga kodning genom första världskriget. Cigaretter ingick i de stridande soldaternas matransoner och var tänkta att ge stimuli, minska hungerkänslorna, upprätthålla moralen och få dem att avstå från både sex och alkohol. De blev en symbol för demokrati, mod, frihet och modernitet. Under 1920-talet ökade också cigarettkonsumtionen markant och blev ett självklart inslag i populärkulturen. Det var alltså under denna tid som Ester Blenda Nordström och hennes moderna systrar plockade upp sina egna cigarettpaket.

Tobaken var så inpyrd i manlig symbolik att en kvinna med en cigarett väckte stor uppmärksamhet. I etikettsböckerna gavs råd om hur och var kvinnan kunde röka utan att provocera för mycket. När tidskriften *Husmodern* gav ut boken *Etikett i god ton* 1932 ägnades ett helt kapitel åt kvinnors tobaksbruk. Där poängterade att rökandet inte fick »ske omdömeslöst« eftersom det var barnsligt och »onödigt att reta folk«. Restriktionerna var tydliga och många. Rökning på restaurang, vid bjudningar eller i tågens rökkupéer kunde enbart ske om »det passade sig«. Männens fick i princip röka var och hur som helst, men kvinnan skulle inte röka offentligt, inte för mycket och verkligen inte när hon var i rörelse. Skulle hon ta ett bloss skulle det ske med behärskning och helst i det privata hemmet, utom synhåll för andra än hennes närmaste.

Kvinnors rökande i det offentliga rummet kom med tiden att accepteras allt mer. Här hade säkerligen skådespelare som Anita Ekberg, Katherine Hepburn och Zara Leander stor betydelse. Till skillnad från den »fallna kvinnan«, som pressade cigaretten hårt mot munnen och drog ner röken djupt i lungorna, upplevdes dessa kvinnors rökande som något elegant.

Med hjälp av långa munstycken kunde hon dessutom skapa ett sedligt avstånd mellan mun och cigarett. Den kvinna som rökte »rätt« utstrålade under 1950-talet professionalism, självständighet, stil och kompetens. Men den hemarbetande kvinnan, hon skulle inte röka. Inte heller »fina flickor«. De informella reglerna var helt enkelt olika för olika grupper.

Cigaretten har idag mist sin kraft som symbol för den fria, självständiga och moderna kvinnan. Sedan 1990-talet, samtidigt som kvinnor kom upp i samma cigarettkonsumtion som män, har cigaretten istället kommit att bli socialt stigmatiserande. Den tolkas ofta som ett tecken på bristande karaktär och moral. En del av förklaringen är ökad kunskap om rökningens hälsofarliga effekter. Även om detta var känt redan på 1700-talet var det först under 1950-talet som vetenskapliga rön om cigaretten som cancerogen offentliggjordes. Decenniet efter blev kunskapen mer allmänt spridd och de bolmande läkarna som i reklamen rekommenderat en fräsch cigarett för att förbättra matsmältningen, hålla vikten eller lindra astmatiska besvär blev allt mer sällsynta. Idag är det känt att en rad hjärt- och kärlsjukdomar liksom diabetes och KOL är en vanlig följd av rökning. Det har lett till en rad regleringar. Redan 1977 kom krav på att cigarettpaketerna skulle vara försedda med varningstexter. Därefter har det i omgångar lagstiftats om åldersgräns för inköp, förbud mot direktreklam och förbud att röka på restauranger, uteserveringar och i offentliga lokaler och kring allmänna entréer.

Sedan 1980-talet har antalet rökare i Sverige minskat från 27 till 7 procent och det går inte längre att se någon skillnad mellan kvinnors och mäns konsumtion. Istället går skiljelinjen utefter utbildningsnivå där de med förgymnasial utbildning röker i större utsträckning än de med eftergymnasial utbildning.

FAKTA OM RÖKNING

- De första européer som kom i kontakt med tobak var sannolikt Christofer Columbus och hans män när de anlände till Bahamas 1492.
- Under 1940-talet rökte hälften av alla män i Sverige men endast nio procent av kvinnorna.
- I Europa är andelen **dagligrökare** högst i Turkiet, Grekland och Österrike, medan Island, Sverige och Norge har lägst andel som röker dagligen. Sett till alla länder i OECD:s statistiksammanställning har Indonesien högst andel dagligrökare, 40 procent. Merparten av dessa är män. I Indonesien röker 76 procent av männen och 4 procent av kvinnorna. Kina och Ryssland är andra exempel på länder där det är mycket vanligare med rökning bland män än bland kvinnor.

**»Först 1989
hävdes de
svenska
männens
sista yrkes-
monopol.«**

Stridsflygplanet, sid 59

Tyskarna kallade dem för »nathäxorna« – *Nachthexen*. Under andra världskriget tog de plats bakom spakarna på små ombyggda transportflygplan för att ljudlöst, och i skydd av mörkret, släppa bomber över de tyska truppernas baser. Nathäxorna tillhörde Sovjetunionens 588:e nattbombningsflottilj. Flottiljen bestod av enbart kvinnor och mellan 1942 och 1945 utförde de tillsammans 24 000 stridsuppdrag. Detta var första gången kvinnor tog tjänst som stridande piloter i krig.

I Sverige fanns också en koppling mellan kvinnor och stridsflygplan, men den fysiska distansen mellan individ och föremål var stor. Under andra världskriget anställde nämligen det svenska försvaret kvinnor som luftbevakare, eller »tornsvalar« som de också kallades. Tornsvälorna fick betrakta planen från specialbyggda utkikstorn. Det skulle dröja 50 år innan en kvinna själv fick köra ett av dem.

Föreställningar kopplade till män respektive kvinnor har skapat en arbetsmarknad uppdelad efter kön (läs mer i texterna om [mjölkmaskinen](#) och [griffeltavlan](#) på sid 89 och 51). Än idag domineras omsorgsyrken av kvinnor medan yrken som kan innebära potentiell våldsutövning domineras av män. Men även formella hinder har haft stor betydelse. Fram till att behörighetslagen trädde i kraft 1925 hade kvinnor till exempel inte rätt att arbeta inom statlig tjänst. Även om den nya lagen breddade hennes yrkesmöjligheter gjordes en rad undantag. Hon ansågs bland annat sakna den fysiska styrka och auktoritet som krävdes för att bli soldat, fångvaktare eller polis (läs mer i texten om [byxkjolen](#) på sid 61). Att hon skulle bära vapen och som soldat vara kapabel att ta någons liv var en nästan omöjlig tanke. Hon skulle istället skyddas. Av mannen.

Krig har beskrivits som en situation där genusarbetsdelningen kan utmanas och förändras. Normer har förskjutits när män kallats in för att försvara gränser, kvinnor och barn. Då har kvinnorna – om än ofta tillfälligt – övertagit männens arbete på den civila arbetsmarknaden.

Först 1989 hävdades de svenska männens sista yrkesmonopol. Året efter påbörjade Anna Dellham sin utbildning till stridspilot. Nästan 30 år skulle passera innan hon 2017 fick sin första kvinnliga kollega.

Att kvinnor passade som luftbevakande »tornsvalar« under andra världskriget motiverades med att de »lättare föredrar händelselöshet än män«. De kunde också ägna sig åt stickning och dylikt under tiden.

Samtidigt som svenska kvinnor tilläts bli stridspiloter 1989 fick de även rätt att bli ubåtsförare inom det militära.

En rad processer gjorde att kvinnor fick börja köra stridsplan. 1970-talets jämställdhetsdebatt i kombination med Lottakårens fysiska närvaro inom försvaret hade förskjutit normerna. Av stor vikt var även den positiva inställningen som den dåvarande chefen för flygvapnet hade till kvinnlig arbetskraft samt den rådande personalbristen.

Fram till 2010 var den allmänna värnplikten inte särskilt allmän då den enbart gällde män. Denna »allmänna« värnplikt infördes 1901 och män som inte genomgått den hade då inte rätt att rösta. Först 2016 infördes värnplikt på samma villkor för kvinnor och män.

Idag arbetar nästan 25 000 personer inom försvarsmakten. Av de civila arbetstagarna är 38 procent kvinnor. Om enbart gruppbefäl, soldater och sjömän räknas in utgör kvinnorna drygt 12 procent. Bland de värnpliktiga 2018/2019 var 398 kvinnor och 2 569 män.

»Velourmannen« eller »mjukismannen« – dessa två benämningar dök upp under mitten av 1970-talet som förlöjligande beskrivningar av en ny typ av manlighet där det mjuka och emotionella skulle ersätta rådande machoideal. Det sammetsliknande velourtyget var då populärt, bland annat på grund av Mah-Jong- och unisexmodet. Under denna period hade en rad mansgrupper bildats som samlades kring tanken att det inte bara var kvinnorna som var förtryckta. Även män tvingades in i patriarkala mönster och hårda, destruktiva mansroller. Enligt dem krävdes det att mansrollen förändrades om ett jämställt samhälle skulle uppnås. Genom möten och läger skulle män få hjälp med att komma i kontakt med sina känslor, fundera kring sexualitet och även diskutera sin roll i relation till barn. Rörelsen blev aldrig särskilt stor. Det var däremot mediebevakningen. Ofta var rapporteringen positiv, men emellanåt var tonen håfull, som när journalisten Jan Guillou (f. 1944) höll i pennan.

Sverige var först i världen med att skapa möjlighet för män att med ekonomisk ersättning stanna hemma med barnen på samma premisser som modern. Beslutet om att omvandla mödraförsäkringen till en föräldraförsäkring var brett politiskt förankrat. Det bottnade i en önskan om att stärka kvinnornas position på arbetsmarknaden samtidigt som männen skulle lockas till att öka sitt ansvarstagande för föräldraskap, hem- och omsorgsarbete. En politiker uttryckte det som att det nu gällde att »skaffa mamma jobb och göra pappa med barn«. Men det gick trögt. För att öka intresset drog Försäkringskassan igång en reklamkampanj. Affischnamnet var bland det mest manliga Sverige då hade att erbjuda: den folkära tyngdlyftaren Hoa-Hoa Dahlgren (f. 1952). Med svällande muskler och flygigt rödlockigt hår gjorde han entré i en reklamfilm 1978. Det var dags att hämta Putte på dagis. »Det är schysst att dela på föräldraledigheten«, säger speakerrösten samtidigt som Hoa-Hoa – utan velourbyxor och med bibehållen manlighet – vandrar hemåt med Puttes lilla hand i sin stora näve.

Velourbyxan symboliserar hur rådande normer kan utmanas och hur socialpolitiska reformer kan ge förutsättningar för ett jämställt samhälle. Men ibland tar det tid. 1970-talets velourpappa blev väl mjuk för de flesta. Trots försöken, att med hjälp av machomannen Hoa-Hoa, locka fler att ta ut pappaledighet skulle det dröja innan det blev verklighet för fler än ett fåtal.

1975 tog 2,4 procent av de män som hade rätt till föräldraförsäkring ut den. Av de sex månader som föräldrarna då kunde dela på låg männens uttag på promillennivå.

Åren 1974–2016 ökade föräldraledigheten från 6 till 16 månader. För att uppmuntra ett mer jämlikt föräldraskap beslutades 1995 att en månad skulle vara öronmärkt för pappan. Idag har respektive förälder tre öronmärkta månader var.

40 procent av dagens pappor tar ut minst 90 dagars föräldraledighet, men det är fortsatt fler kvinnor som stannar hemma med barnen. Dessutom är skillnaden mellan inkomstgrupper stor och högtbildade män tenderar att ta ut dubbelt så mycket föräldraledighet som övriga män.

20 procent av landets föräldrapar som består av en man och en kvinna delade 2018 föräldradagarna jämnt. Tio år tidigare var andelen 10 procent.

På Konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 var montrarna fyllda av spektakulära innovationer. Där fanns blänkande ångmaskiner, kulsprutor, porslin och personhissen som skulle kunna förpassa trappor till historien. Elektriciteten satte apparater i rörelse, lyste upp utställningen och såg till att eldfontänen sprakade i Djurgårdsviken. Mycket av det som visades var manligt kodat. Bakom den nya tekniken stod manliga ingenjörer och forskare. Men helt osynliga var inte kvinnorna. De fanns representerade genom konsthantverk och var en viktig målgrupp för företag som ställde ut inredningsdetaljer, husgeråd och mode. I fotografipaviljongen fanns också verk av ett flertal kvinnliga amatör- och yrkesfotografer. Tidskriften *Iduns* reporter besökte paviljongen och imponerades av kronprinsessans »amatrix-fotografier«, fru Jacobssons transparenta glasbilder, fröken Edlunds stora bromsilverpappers-porträtt och Louise Lefvréns »charmanta« kolorerade bilder. De kvinnliga fotograferna kom från hela landet för att visa sina visitkort, porträtt och stadsvyer. De hade, som journalisten noterade, »slitit sig lösa« för att »på eget ansvar kunna utöfva sin vackra och för kvinnan så lämpliga konstart – och *bra* är det«.

Citatet bär på en mängd information om premisserna för dåtidens kvinnliga fotografer. Det fanns många formella och informella hinder – och möjligheter. Genom 1846 års hantverksförordning och 1864 års näringsfrihetsförordning hade kvinnor successivt fått rätt att driva egen rörelse på samma villkor som män. I alla fall vissa. Fram till 1874 hade gifta kvinnor inte ens rätt att förvalta sin egen egendom eller pengar hon själv förtjänat. Ville hon öppna en fotoateljé behövde hon sin makes tillstånd. Civilståndet hade även betydelse på andra sätt. Änkor hade till exempel rätt att överta sin avlidna makes rörelse. Det var med andra ord rader av lagar och regler som under fotografins allra tidigaste fas hindrade kvinnor att etablera sig som fotografer.

När Konst- och industriutställningen pågick 1897 hade den fotografiska tekniken funnits i Sverige i ett halvt sekel. Under den perioden utvecklades den omständliga och kostsamma processen till en mindre komplicerad procedur där det till slut var möjligt att massproducera bilder från ett och samma negativ.

100 registrerade fotografer fanns i Stockholm 1860. Av dessa var 15 kvinnor. Det var vanligt att etablerade kvinnliga fotografer anställde kvinnliga assistenter. På så sätt skapades viktiga nätverk och band mellan generationer av fotograferande kvinnor. Många var dessutom samhällsengagerade individer som startade flickskolor, engagerade sig i rösträttsrörelsen och drev socialpolitiska frågor.

På 1860-talet växte fotografbranschen snabbt. En bakomliggande orsak var »cartomanin« som fått fäste i de borgerliga kretsarna. Alla skulle ha ett *carte-du-visité* att lämna till middagsvärderna. En stor samling visitkort, med porträtt av givaren, var ett tydligt bevis på hög social status. Kortet placerades i specialtillverkade visitkortsalbum som gästerna – och albumägaren själv – kunde bläddra i.

1942 inrättades det prestige- fyllda priset Årets bild, men det skulle dröja ända till 2018 innan det för första gången tilldelades en kvinna.

Att fotograf blev ett yrke även för kvinnor handlade till stor del om att denna nya profession inte var tyngd av gamla patriarkala traditioner. Fotograferandet krävde förvisso en manligt kodad teknisk kompetens men ansågs genom sin konstnärliga koppling passa kvinnor. Detta förstärktes av att ateljéerna ofta var placerade i, eller intill, bostaden. På så sätt lämnade fotografen inte den privata sfären och den gifta kvinnan kunde kombinera hem- och yrkesarbete.

Även om tidens ideal slog fast att mannen var ansvarig för sin hustrus försörjning var det långt ifrån alla gifta kvinnor som enbart ville ägna sin tid åt hushållsarbete. Och förstås var inte heller alla gifta. 1860 var 40 procent av landets kvinnor ensamstående varav en stor del kom från medel- och överklassen. Det var också från detta sociala skikt som de flesta av de kvinnliga fotograferna hade sitt ursprung.

Antalet ateljéer ökade i snabb takt. 1860 fanns 12 ateljéer i Stockholm, 1875 hade de ökat till 37. Med tiden blev även andelen kvinnliga fotografer fler. Mellan 1840 och 1910 fanns till exempel 200 fotografer i Göteborg och av dem var 30 procent kvinnor. Av Värmlands etablerade fotografer var 40 procent kvinnor. I Västerbotten var andelen än högre.

För många av kvinnorna gick det riktigt bra. Stockholmsbaserade Bertha Valerius (1824–1895) och Selma Jacobsson (1841–1899) blev båda kungliga hovfotografer. Andra expanderade snabbt och spred sin rörelse över landet. Efter att Rosalie Sjöman (1833–1919) öppnat sin första ateljé i Stockholm 1859 tog det inte lång tid innan hon etablerat sig i Kalmar, Halmstad och Vaxholm. Ett annat exempel är Augusta Chyträus (1853–1921) som öppnade sin första ateljé i Göteborg 1894 för att sedan erbjuda invånarna i Åmål, Laholm och Kongsvinger i Norge att låta sig förevigas med hjälp av hennes kamera.

Men även om andelen kvinnliga fotografer var relativt hög såg det anorlunda ut inom yrkets olika branschorganisationer. När Svenska Fotografers Förbund bildades 1895 var endast två kvinnor närvarande. Antalet medlemmar ökade dock över tid och kring 1910 var 40 procent av dem kvinnor. Men någon plats i maktens rum fick de inte. Under förbundets tre första decennier fanns, med ett kort undantag, inte någon kvinna i styrelsen.

Från 1930-talet påbörjades en omvandling av fotografyrket. Porträttfotografen fick sällskap av reklam-, mode-, press- och konstfotografer. I samband med det blev också andelen män fler. Men det fanns undantag. Modiefotografen Karin »Olle« Olofsdotter (1915–1998), eller »byxtösen« som hon också kallades, var en av dem. Hon inledde sin karriär 1935, då 20 år gammal. Hon har beskrivit hur byxan, vid sidan om kameran, var ett av hennes viktigaste arbetsverktyg. Det handlade inte enbart om att den löst fladdrande kjolen var opraktisk när hon sökte efter olika kameravinklar. Det handlade även om att inte tappa kamerakontakten med männens blick som annars lätt fastnade på hennes ben. Berättelsen påminner till viss del om de patriarkala strukturer som förmedlades via hashtaggen #exponerad under MeToo-upproppet 2017. Där vittnade dagens kvinnliga fotografer om branschens ojämlikhet och om utsatta situationer som uppstod när fotouppdrag utfördes i privata rum utan insyn.

Även bildjournalistiken var länge ett yrke för män. Det ansågs vara alltför fysiskt och psykiskt påfrestande för kvinnor. Att ha hela världen som arbetsplats, släpa tung utrustning, hantera komplicerad teknik och befinna sig i potentiellt farliga situationer bidrog till yrkets manliga kodning. 1942 inrättades det prestigefyllda priset Årets bild, men det skulle dröja ända till 2018 innan det för första gången tilldelades en kvinna – Anna Tärnhuvud (f. 1986).

Idag har Svenska Fotografers Förbund 1 858 medlemmar och 615 av dessa är kvinnor.

På Högskolan för fotografi i Göteborg ökade antalet kvinnliga elever från 45 till 63 procent under åren 1982–2012.

115

TRE KVINNliga FOTOGRAFIONJÄRER:

- En av världens första kvinnliga fotografer var **Brita Sofia Hesselius** (1881–1866). Hon öppnade sin ateljé i Karlstad redan 1845 och utöver det drev hon en flickskola.
- Den första pressfotografen på *Dagens Nyheter* var **Alma Haag** (1882–1979). Hon tog anställning 1907 och det skulle dröja 80 år innan tidningen välkomnade ytterligare en kvinna.
- En av dem som kallats världens första kvinnliga fotograf var den brittiska botanikern **Anna Atkins** (1799–1871). Hon använde den tidiga tekniken kalotypi för att skapa illustrationer av växter.

**»Under gator,
i golv och i
väggar sling-
rar sig rör
som helt
förändrat
vardagen för
kvinnor.«**

Vattenledningen, sid 119

Under gator, i golv och i väggar slingrar sig rör som helt förändrat vardagen för kvinnor. Under andra halvan av 1800-talet började vattenledningarna breda ut sig som ett osynligt nät omkring oss.

I ett hushåll utan vattenledning förbrukades under 1950-talet omkring 30 liter vatten per person och dag, vilket användes till matlagning, städning, diskning, tvätt och hygien. Bestod hushållet av fyra personer gick det alltså åt mer än 100 liter vatten per dygn. Det innebar många turer till pumpen, en uppgift som i första hand var kvinnornas ansvar. Vissa kvinnor hade tillgång till en pump på gården. Andra fick vandra långt med öket över axlarna för att släpa alla liter vatten till hemmet. För att minska arbetsbördan togs både regnvatten och snö tillvara samtidigt som badvatten kunde återanvändas när golven skurades.

Från 1860-talet byggdes vattenledningsnäten sakta ut. Men drivkraften var inte att underlätta hushållsarbetet för pigor och husmödrar. Istället var det rädslan för smittsamma sjukdomar som drev på utvecklingen. Innan det fanns fungerande avfallshantering dumpades köksavfall, tvättvatten och latrin lite varstans: på gatan, i vattendrag eller sjöar. Med regnvattnets hjälp letade sig smutsen ner i marken och förorenade brunnarna. För att undvika epidemier behövdes avfalls- och avloppssystem, men också vattenledningar och reningsverk.

Dagens enkla tillgång på vatten har ökat konsumtionen betydligt. Piken nåddes under 1970-talet då det förbrukades hela 500 liter per person och dag. Idag har den siffran sjunkit till cirka 140–200 liter. För hundra år sedan skulle det ha inneburit omkring 40 dagliga turer till pumpen för kvinnan i ett hushåll med fyra personer, förutsatt att hon orkade bära två tiolitershinkar per tur.

Även innan vattenledningarnas intåg kunde den som hade det gott ställt slippa bära hem vatten för att hålla sin kropp ren. Om turen inte gick förbi ett av stadens finare badhus kunde en så kallad badbetjänt tillkallas. Denne anlände med häst och vagn och en tank fylld med varmt vatten som i hinkar bars upp i våningen.

Idag är Sveriges vattenledningsnät 71 000 kilometer långt, vilket innebär att det skulle nå nästan två varv runt jorden.

I **Adidas museum** i Herzogenaurach, Tyskland, finns ett par blå löparskor signerade av den amerikanska maratonlöparen och aktivisten Kathrine Switzer (f. 1947). De är tillverkade av känguruskinnsula och har en mycket tunn gummisula. Skorna är av samma modell som hon bar när hon som första kvinna officiellt deltog i ett maraton 1967. Fast helt officiellt var det inte. Genom att utelämna sitt förnamn i anmälan avslöjade hon inte sitt kön och kunde på så sätt få en plats bland de 740 manliga löparna.

1967 års Boston Marathon gick till historien av ytterligare en anledning. När den tävlingsansvariga Jock Sample fick reda på att en av deltagarna var kvinna blev han rasande och gick till fysisk attack. Samtidigt som han försökte slita henne av banan skrek han: »Get the hell out of my race and give me those numbers!« Efter att Switzers pojkvän tacklat Sample ur vägen kunde hon avsluta loppet och genom det flytta fram gränserna för kvinnors idrottsliga rörelseutrymme.

När Switzer sprang detta historiska maratonlopp fanns inga träningskor för kvinnor på marknaden. Under flera år hade hon tränat i enkla canvasskor med hård gummisula, en sko med ursprung i 1800-talet. Upp-täckten av vulkaniserat gummi, i kombination med nya tekniker för att fästa materialet mot canvas, lade grunden för skor av typen »sneakers«. Benämningen, som fortfarande används, syftade på att bäraren av dessa skor kunde röra sig ljudlöst på gatorna. Parallellt pågick utvecklingen av specialkor för löpning – men bara för män. När Kathrine Switzer skulle köpa sina Adidaskor fick hon specialbeställa en herrmodell i liten storlek.

När intresset för aerobics och löpträning ökade på 1970- och 1980-talet började skoproducenterna se kvinnor som potentiella konsumenter. Till skillnad från männens svarta och mörkblå skor tillverkades damernas i ljusa färger. Herrmodellerna fick namn som »Revenge Plus« och »Warrior« för att signalera styrka, mod och kraft. Damskorna fick istället mer stillsamma benämningar som »Lady Jane« och »Princess«.

Bilden av den fysiskt aktiva mannen och den stillsamma kvinnan kan spåras till 1800-talet. Då slogs det fast att kvinnan låg efter mannen i sin kroppsliga och intellektuella utveckling. Genom hård fysisk aktivitet skulle männen fostras till att bli väldisciplinerade, modiga och starka – redo

Ett nytt steg mot den moderna träningskon togs 1968 när den amerikanska friidrottstränaren Bill Bowerman plockade fram hushållets väffeljärn och fyllde det med gummi. Den räfflade gummibiten visade sig ge ett utmärkt underlagsgrepp, vilket bäddade för stor framgång. Bowerman skulle senare vara med och grunda företaget Nike.

När Kathrine Switzer snörade på sig sina specialbeställda skor visade det sig att de både var för vida och för korta så hon fick, med rakbladets hjälp, göra plats för de längsta tårna.

att försvara nationen, medan kvinnorna instruerades att spara på krafterna. Hennes »sköra« kropp var i behov av vila, framför allt eftersom de reproduktiva organen tog mycket energi i anspråk. Viss träning accepterades om den skedde enligt de gymnastikprogram som utarbetats för att underlätta graviditet, förlossning eller graciös kroppshållning. Det gällde dock att träna med måtta. Överdriven ansträngning ansågs kunna leda till sterilitet, trånga bäcken och mental ohälsa.

Föreställningarna satte tydliga gränser för kvinnors idrottande, inte minst i tävlingsform. OS i Paris år 1900 var de första olympiska spel där kvinnor fick delta. Att springa var dock uteslutet. Bara grenar som ansågs passa kvinnans fysik var öppna för deltagande. Det innebar att hon kunde tävla i golf, segling, tennis och krocket.

I Sverige och flera andra länder skapades organisationer som arbetade för att kvinnor skulle få använda sin kropp på samma villkor som män. Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur bildades 1924. Många av de aktiva var även engagerade i rösträttsrörelsen. För dem var rätten till fysisk rörelse en viktig del i strävan efter ett jämställt samhälle. Att få snöra av sig korsetten och befria sig från de släpande kjolarna för att sedan byta ut hemmet mot naturen och skifta droskan mot cykeln var mer än en symbolisk fråga (läs mer på sid 21 och 65). Att cykla, simma och vandra gav både fysisk och mental styrka. Ingen skulle då heller kunna motivera kvinnornas låga lönenivåer med argument som att de var fysiskt svaga och hade hög sjukfrånvaro. Inte heller skulle referenser till kroppen kunna an-

KVINNORS IDROTTSHISTORIA I ÅRTAL

- Som ett svar på kvinnors uteslutning från OS arrangerade sammanslutningen Fédération Sportive Féminine Internationale de **internationella kvinnospelen**. Dessa arrangerades fyra gånger **1922–1934**. Första spelen samlade 101 deltagare som fick tävla inför en publik på 20 000 personer. Detta ledde till att antalet grenar för kvinnor ökades i OS 1928.
- Under **OS i Amsterdam 1928** hölls det första 800-metersloppet för kvinnor. Men publiken chockades när några deltagare låg utmattade på marken efter loppet. Kvinnor förbjöds därefter att springa längre än 200 meter i OS, ett förbud som hävdes först 1960.
- I regelverket för **Boston Marathon 1967** fanns inga uppgifter om att kvinnor inte fick delta. Det var så självklart att det inte behövdes skriva ut.
- **Los Angeles 1984** var första gången som kvinnor fick rätt att springa OS-maraton.
- Det skulle dröja ända in på **2000-talet** innan brottning (**2004**) och boxning (**2012**) blev OS-grenar för kvinnor. Vintergrenen backhoppning blev OS-gren för kvinnor från och med **2014**.

vändas för att hindra dem från att studera eller ta plats i politiska rum. Flera av medlemmarna i Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur var läkare och med hjälp av Ada Nilsson, Karolina Widerström och Andrea Andreen smulades motståndarnas (o)vetenskapliga teorier effektivt ner, och samtidigt serverades väl underbyggda argument som visade att även kvinnors kroppar passade utmärkt för fysisk aktivitet.

När kvinnorna testade sin kropps gränser ifrågasattes samhällsordningen och de föreställningar som den vilade på. Med växande muskler och ökat intresse för tävling och individuella prestationer väcktes farhågor om att kvinnor skulle förfalla moraliskt, tappa intresset för hem och familj och därmed lämna sin tilldelade roll som hustru och mor.

Från 1930-talet kom arbetet för ökad folkhälsa att intensifieras. Det öppnade i viss mån för en ökad acceptans av svettiga och rödblommiga tränande kvinnor. Men det var stor skillnad mellan motion för hälsans skull och tävlingsidrott. Det upplevdes till exempel inte under 1940- och 1950-talet som provocerande att kvinnor samlades för att utöva »husmorsgymnastik«. Det var inte heller utmanande när de på 1980-talet klädde sig i färgglada kropps-nära träningskläder och benvärmare för att följa Susanne Lanefelts (f. 1946) knipövningsspackade gympingprogram på tv. Att ta hand om sin kropp genom löpning eller gruppträning med Friskis & Svettis var också accepterat.

Däremot uppstod en ambivalens när kvinnor klev in på OS-arenor, satte på sig benskydd inför en fotbollsmatch eller lindade sina händer för att skydda fingrarna i boxningsringen. Kvinnor som visade upp tävlingsinstinkt och muskler som kunde slå någon till marken utmanade normer om män och kvinnor som olika och komplementära.

Än idag är premisserna för professionellt sportutövande olika för män och kvinnor. Fotbollen, den lagsport som har flest antal utövare idag, är ett exempel. 2016 hade svenska kvinnliga professionella fotbollsspelare 98,7 procent lägre lön än sina manliga kollegor. Av de sponsorpengar som är i omlopp tillfaller 80 procent männen. Det internationella fotbolls-förbundet FIFA delade 2019 ut 28 miljoner kronor till damernas 24 VM-lag, att jämföra med 360 miljoner kronor till herrarnas 32 lag. Nästan alla män som spelar i Allsvenskan kan försörja sig på sin lön, men samma sak gäller bara för hälften av kvinnorna.

Även om de flesta idag har vant sig vid kvinnor som svettas och grimaserar av fysisk ansträngning är det en bit kvar tills kvinnor kan utöva idrott på samma villkor som män.

Genom den professionella tävlingsidrotten, som i stor utsträckning delas upp efter kön, synliggörs hur komplex frågan kring biologiskt kön kan vara. För transpersoner, liksom för kvinnor med naturligt höga testosteronhalter, blir snäva definitioner av kön problematiskt. Ett uppmärksammat exempel på det senare är behandlingen av den sydafrikanska löparstjärnan Caster Semenya (f. 1991). Hon har tagit flera guld i OS och VM men har i perioder stoppats från att tävla, på grund av naturligt höga testosteronvärden. Semenya har tvingats genomgå flera könstester. Det internationella friidrottsförbundet IAAF har infört regler om tillåtna testosteronhalter för kvinnor som tävlar i vissa specifika löpdistanser. För att få tävla på dessa distanser krävs därför medicineringsför de som överstiger de tillåtna hormonnivåerna. IAAF:s regler har kritiserats av FN:s råd för mänskliga rättigheter.

Transpersoner som genomgår könsbekräftande behandling från man till kvinna måste enligt Internationella Olympiska Kommittén avstå från tävlande under ett år. Världsantidopingbyrån Wada har upprättat riktlinjer för beviljande av medicinsk dispens för testosteronbehandling gällande transpersoner. Dessa riktlinjer används av antidopingorganisationer internationellt och även i Sverige.